

NOVI NAPIS IZ ŠEMPETRA V SAVINJSKI DOLINI

JOSIP KLEMENC

Univerza, Ljubljana

Rimsko civilno pokopališče v Šempetru v Savinjski dolini je po svojem obsegu v primeri z drugimi poznanimi grobišči precej majhno, vendar je značilno zaradi svojih spomenikov, tako zaradi oblike kakor tudi zaradi vsebine. Je to tipično rodbinsko pokopališče bogatih velmož, katerih villa rustica je stala v neposredni bližini. Sami spomeniki, ki nam jih pojasnjujejo in dopolnjujejo številni napisi, nam kažejo, kako se je pomešal domači keltski element z vladajočim rimskim slojem. Natančno pa tudi lahko opazujemo prav na spomenikih, kako je s časom rastla blaginja, kar naenkrat pa je prenehala z navalom Kvadov in Markomanov proti Akvileji. Razmerno velike grobne stavbe, ki bi zaradi svoje izdelave in dragocene marmornega materiala lahko stale ne samo v provincialnih mestih rimskega imperija, ampak celo v sami Italiji, nam dokazujejo, da so bili člani pokopanih rodbin zelo bogati in da je bil dragoceni marmor v veliki množini v neposredni bližini. Rimski kamnolomi na južni strani Pohorja pa nas vprav silijo domnevati, da so bili njihovi izkoriščevalci hkrati tudi lastniki monumentalnih šempetrskih nagrobnikov.¹

Večina dragocenih šempetrskih grobnic je pripadala bogatim rimskim državljanom in domačim keltskim velikašem, ki so se priključili rimskim osvajalcem, katerih imena nam sporočajo pripadajoči napisi. Keltskega rodu je bil C. Vindonius Successus, ki je kmalu po vključitvi noriškega kraljestva v rimski imperij (leta 46 po n. š.)² postal edil v antični Celeji. Njegov grobni oltar ima na eni steni njegov portret, na drugi portret njegove žene. Kasneje so se iz teh začetnih portretov razvili moški in ženski shematizirani liki, ki jih najdemo zelo mnogo na noriških nagrobnikih.³

¹ Natančnejše podatke vsebuje knjižica J. Klemenca, *Rimske izkopanine v Šempetru*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1961, str. 14 sl.

² Hoffiller-Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Zagreb 1938, str. 1. — J. Klemenc, *Celeia v antiki*, Celjski zbornik 1961, str. 450.

³ R. Egger, *Ausgrabungen in Norikum 1912/13*. Oest. Jhrshfte 1914, Bbt. Spt. 32. V istem članku na str. 73 sl. poroča prof. Egger o temeljnih zidovih grobne edikule, ki jo je odkril leta 1911/12 pri Starem trgu (Slovenj Gradec). Gornji del stavbe, ki je stal na temelju (5,20 × 5,50 m), je imel dva prostora. V manjšem, ki je bil širok samo 15 cm, so našli pepel pokojnikov, nekaj ožganih kosti, steklo in fragmente svinčenih, bronastih predmetov in keramike. Stavba je bila verjetno zidana, le na vogalih so bili mogočni kvadri. Vso stavbo je obdajalo še zidovje (17 × 14,50 m). V prostoru med to edikulo in zidovjem so sledovi poplave (prod),

Grobnih oltarjev z napisi in raznih drugih napisov je zelo mnogo po rimskih pokopališčih. Ti spomeniki niso značilni za Šempeter. Za to grobišče so značilne grobne skrinje za pepel iz marmora in majhni sarkofagi iz peščenca, ki so služili istemu namenu kakor grobne skrinje. Najstarejša grobna skrinja za pepel je nedvomno s Heraklejem in z Alkestis na sprednji steni in z lovcem na vsaki stranski steni. Iztegnjena noriško-panonska voluta kot gornji okvir na obeh stranskih stenah in dvojna voluta kot gornji okvir prednje stene nam datirata spomenik že v drugo stoletje.⁴ Zgrajen je zelo preprosto in ni v notranjosti sledov ničesar, kar bi povečalo stabilnost sten te skrinje. To pa tudi ni bilo potrebno, ker gornji nastavek, ki sicer ni ohranjen, ni bil velik.⁵

Grobna skrinja spomenika Enijcev je že mnogo zanimivejša.⁶ Na sprednji strani je upodobljen lik Evrope na biku. Na desni stranski steni je Ganimed,⁷ ki ga dviga orel v nebo, na levi pa je motiv, kako poskuša satir vzeti nimfi plašč. Gornji okvir pri obeh stranskih reliefih je stilizirana noriško-panonska voluta. Skrinja sama je pokrita z veliko profilirano marmorno ploščo, z napisom, iz katerega zremo, da je v skrinji shranjen pepel štirih Enijcev. Na sami plošči stoji baldahin, na katerega zadnji steni so upodobljeni liki treh članov omenjene rodbine. Z analizo portretov smo ugotovili, da je bil ta spomenik postavljen okrog leta 140 po n. š.

Cel spomenik z baldahinom in podnožjem vred je visok 6,6 m. Relievi, ki uporabljajo beg pred smrtjo, razni okrasni elementi, npr. rozete na notranji strani kasetiranega stropa baldahina, pas s hipokampi itd., so odlični v izdelavi in umetniški koncepciji ter prekašajo vse ostale šempetrske spomenike. Ker nosi grobna skrinja grobnice Enijcev razmeroma težak in visok baldahin iz marmora, je bila njena notranjost primerno ojačena z vmesno steno, katere sledovi se še poznajo. Na ta način je edikula pridobila na stabilnosti.

Še višja je grobnica Priscijanov⁸ (ca. 8,50 m). Stene njene grobne skrinje za pepel so izpolnjene z reliefi Ifigenijinega mita. Spredaj je na vsaki strani po en Dioskur, na vseh štirih vogalih pa personifikacija letnih časov in heroji. Druge reliefne plošče predstavljajo razne borbe, medtem ko je ena izmed sprednjih plošč izpolnjena z napisom, ki nam pove, da hrani grobnica pepel rodbine Priscijanov. Dimenzije tega spomenika so mnogo večje in spomenik je tudi mnogo težji kot grobnica Enijcev. Vse je prenatrpano in dokazuje provincializem, ki je daleč od odlične grobnice Enijcev. Pač pa imamo namesto reliefnih portretov tri sedeče kipe pokojnikov. V sredini

ki je uničila stavbo. Ni izključeno, da se je to zgodilo ravno takrat, ko je propadlo šempetrsko pokopališče. Tukaj je ležal tudi večji del nagrobnega napisa z zelo lepimi črkami (Hoffiller-Saria, AIJ, str. 6, sl. 8), ki je pripadal višjemu municipalnemu uradniku iz Celeje, mogoče duumviru ali edilu.

⁴ A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, str. 250 sl. — J. Klemenc, Grobne skrinje za pepel pokojnikov iz Šempetra v Savinjski dolini, Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str. 388 sl.

⁵ Opomba 1, str. 50.

⁶ O. c., str. 41 sl. — J. Klemenc, Evropa iz Šempetra, Tkalčičev zbornik II, str. 17 sl.

⁷ J. Klemenc, Ganimedov relief iz Šempetra, Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str. 220—226.

⁸ J. Klemenc, opomba 1, str. 35—41.

sedi mati, desno in levo mož in sin. Vsem trem so bile pri katastrofi odbite glave. Zaradi velike višine te grobnice in zelo težkega in masivnega baldahina je bila tudi tukaj grobna skrinja za pepel znotraj ojačena z vmesno steno, da je varno držala to težko breme. Na vrhu slemena je stal še okrog 75 cm visok zmaj, kar je še povečalo impozantnost spomenika, pa tudi njegovo težo.

Poleg omenjenih dveh razkošnih grobnic z baldahini smo našli sestavne dele še večje in lepše grobnice, ki pa je zaradi premalo ostankov nismo rekonstruirali. Pač pa smo sestavili manjšo grobno edikulo, ki nas po svoji zunanji obliki spominja na pompejanske grobnice. To je grobnica Secundijanov, kar nam pove napis (inv. št. 134) na sprednji steni z ohranjenim reliefnim portretom žene in moškega deteta. Iz napisa⁹ tudi zvmemo, da je bila grobnica postavljena v tretjem stoletju. Je mnogo skromnejša od ostalih. Za proučevanje arhitekture grobnic ne prinaša ničesar novega v primeri z baldahini, ki so tipični za Šempeter. Po raznih najdbah sodeč, je bil tip grobnice z baldahinom v Noriku in Panoniji zelo razširjen, vendar ni bila poznana njegova oblika, dokler se ni v Šempetru posrečila popolna rekonstrukcija omenjenih dveh objektov.

Poleg marmornih grobnic smo našli tudi nekaj grobnih skrinj za pepel iz peščenca in njim pripadajočih dvokapnih pokrovov z akroteriji. Da gre tu za grobne skrinje za pepel, a ne za otroške sarkofage, nam posebno jasno dokazuje pokrov iz peščenca z akroterijem, kjer so na prednji strani upodobljena štiri poprsja (inv. št. 401).

Lahko bi domnevali, da so bile grobne skrinje za pepel iz peščenca postavljene v notranjosti impozantnih grobnic z baldahini. Proti temu pa govori notranja konstrukcija marmornih grobnih skrinj, ki so imele še vmesne stene za povečanje stabilnosti celega spomenika. Zato ni bilo mogoče vanje položiti nič drugega kot žare s pokojnikovim pepelom in razne dragocenosti.

Edino grobnica z reliefom Herakleja in Alkeste, ki je bila mnogo nižja, tega ojačenja ni imela, pa bi v njej lahko stala manjša skrinja za pepel iz peščenca.¹⁰ Njena notranja svetloba je $111 \times 97 \times 95$ cm, vtem ko so zunanje mere grobne skrinje za pepel iz peščenca, inv. št. 422, naslednje: širina 85 cm, globina 83 cm, višina 64 cm.¹¹ Ta grobna skrinja iz peščenca nima niti dna niti pokrova in bi bilo mogoče, da so jo postavili na tla marmorne skrinje, a pokrili z ravnimi peščenjakovimi ploščami, ki smo jih tudi nekaj našli. To domnevo odklanja dejstvo, da je bil sarkofag št. 422 izkopan meseca septembra 1953 v kvadratu DE-1, 270 cm globoko. Sprednja stena s Heraklejem in Alkestis (inv. št. 170) je ležala v kvadratu C-2, leva stranska stena z likom lovca, ki nosi zajca okrog vratu (inv. št. 33), v kvadratu C-2, v istem kvadratu je bila tudi desna stranska plošča z likom lovca, ki nosi ptice. Te tri plošče so stene grobnice, ležale so precej blizu skupaj in skoraj vse tri v približno isti globini. Med omenjeno grobno skrinjo iz peščenca, ki je bila v kvadratu DE-1, in skrinjo s Heraklejem in Alkestis je ležalo še

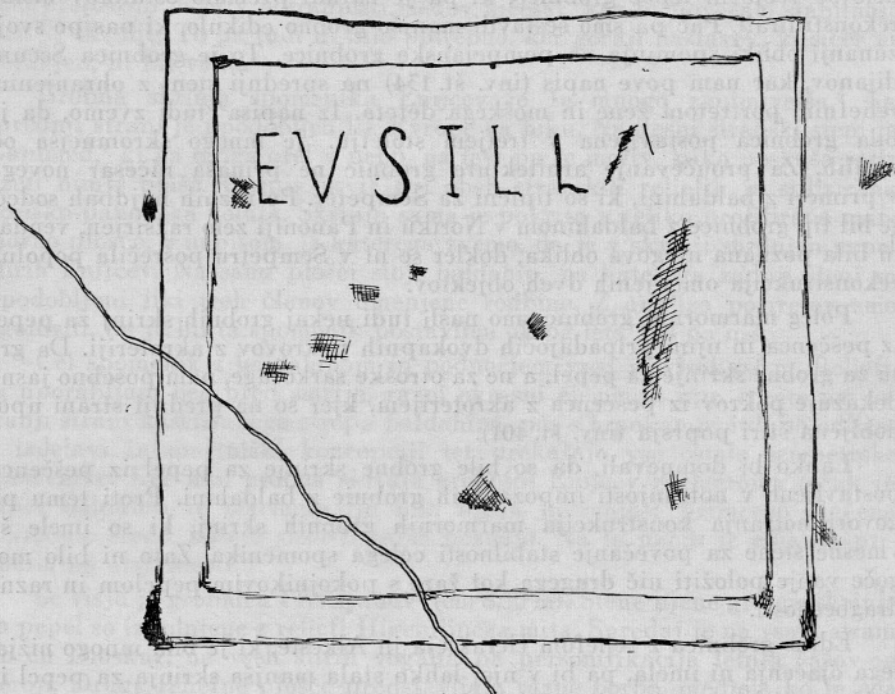
⁹ J. Klemenc, *Die Familie Prisciani und ihre Verwandten auf den Grabdenkmälern von St. Peter. Hommages à Leon Herrmann, Bruxelles 1960, str. 475.*

¹⁰ J. Klemenc, *opomba 4, str. 389, sl. 5.*

¹¹ O. c., str. 395.

mного drugih važnih spomenikov. Na grobni skrinji iz peščenca (inv. št. 422) sta vpisani dve imeni, obe precej vzhodnjaški. Čigav pepel je bil v Heraklejevi grobnici, ne vemo.

Prednja stena peščenjakove grobne skrinje (inv. št. 422) nosi 1 cm širok plastičen okvir skoraj kvadratne oblike (58 × 36 cm). Ta kvadrat je oddaljen od gornjega roba peščenca 18 cm, od desnega 21 cm, a od levega

Sl. 1. Uokvirjeni napis EVSILLA na sprednji strani grobne skrinje za pepel (inv. št. 422)

Abb. 1. Eingerahmter, griechischer Eigenname EVSILLA auf der Vorderseite einer Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422)

25 cm. Stene so debele spodaj 17 cm, zgoraj 13 cm. V okviru vklesano ime smo v prvem navdušenju prečitali Justa, kar je bilo z nekoliko fantazije tudi mogoče, posebno še, ker je bilo Priscijanovi ženi, katere kip in pepel pripadata največji, tj. Priscijanovi grobnici, tudi ime Justa. Pred rekonstrukcijo stavb še nismo vedeli, da peščenčeva skrinja ne more stati v grobnici Priscijanov. Šele rekonstrukcija nam je dala pravo sliko notranjega ustroja te grobne skrinje za pepel. Iz istih razlogov je tudi nismo mogli postaviti v grobnico Enijcev, tem manj, ker so nam znana imena pokojnikov, katerih pepel je bil shranjen v tej grobnici.

V baraki, kjer so bili izkopani spomeniki več let pod streho, kljub umetni luči nismo mogli najbolje prečitati zelo plitvega napisa. Ostalo je

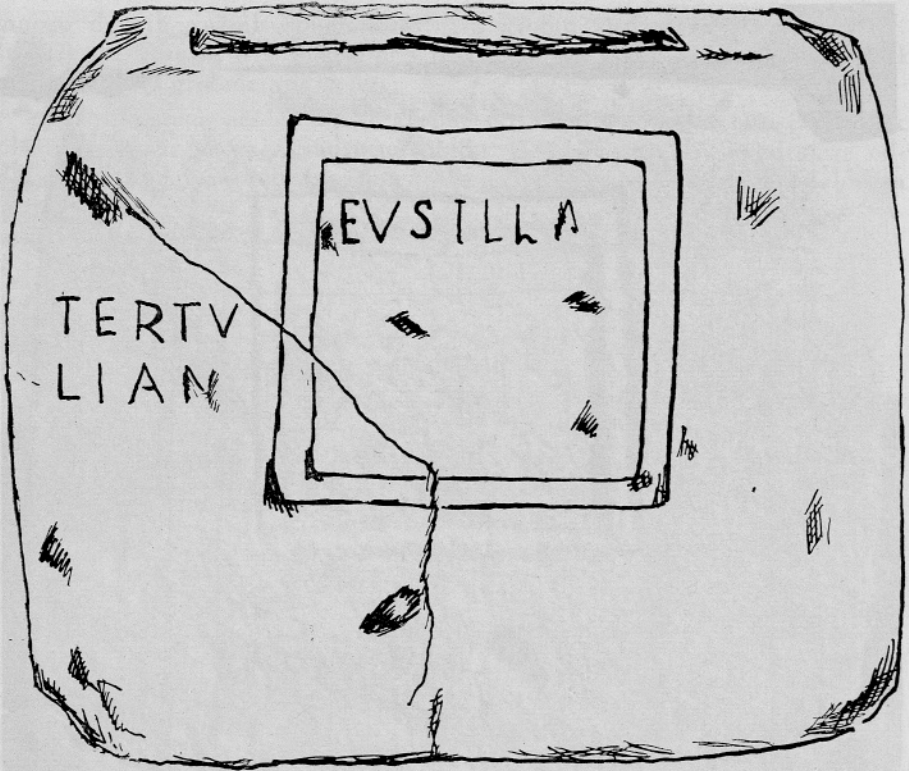

Sl. 2. Sprednja stran grobne skrinje za pepel iz peščenca z imeni pokojnikov EVSILLA in TERTVLIAN (inv. št. 422)
Abb. 2. Die Vorderseite der Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422) mit den Eigennamen EVSILLA und TERTVLIAN

torej mnenje, da je ime v okviru *JUSTA*.¹² Vendar s to rešitvijo nismo bili zadovoljni. Tudi dotedanje fotografije nam niso ustrezale. Šele ko smo pri sončni svetlobi na prostem skrinjo obračali na vse strani, smo odkrili najprej ime *EVSILLA*.¹³ Črke tega imena so različne velikosti in zelo tanko vrezane v hrapavo peščenčevo površino (sl. 1). V obrobljeni ploskvi s tem imenom je bil vklesan še napis v štirih vrstah. Od tega je ohranjenih le nekaj sledov zelo izlizanih in problematičnih črk v predzadnji in zadnji

¹² O. c., str. 395.

¹³ Ko smo pri najboljši svetlobi na prostem prečitali novo verzijo vklesanega imena, je prišel zraven po naključju dr. H. J. Keller iz Bavarskega spomeniškega urada v Münchnu in nam je na našo željo takoj fotografiral skrinjo. Poslal nam je zelo uspešno kopijo, za kar se mu najlepše zahvaljujemo. Opomba 1, str. 62. sl. 73.

Sl. 3. Risba napisov na sl. 2

Abb. 5. Die Zeichnung der Inschriften auf der Abb. 2

vrstici. Mogoče je to črka E. Kasneje smo našli na levi strani okvira tudi zelo poškodovan in slabo ohranjen napis v štirih vrsticah. Zanesljivo smo mogli prečitati le prvi dve vrstici

TERTV
LIAN

Mogoče je na koncu druge vrste še črka O, a v tretji vrsti L(ibens) M(erito) (sl. 2, 3).

Dejstvo, da sta ti dve imeni ohranjeni na grobni skrinji za pepel iz peščenca, nam dokazuje, da gre tu za dva sužnja še iz poganskega časa. Za krščansko služinčad govori samo peščencev pokrov (inv. št. 245) sarkofaga za mlajšo osebo.¹⁴ Natančnejši čas, kdaj sta živeli na našem napisu imenovani osebi, je težko določiti, mogoče okrog leta 200 po n. š.

Žensko ime EVSILLA je vsekakor grškega izvora, kakor npr. EVSTATAIA iz Numidije itd., a ga do sedaj nismo našli v naših krajih.¹⁵ Pač pa je

¹⁴ Opomba 4, str. 396, sl. 12.

¹⁵ Istega mišljenja je tudi prof. A. Sovrè. Tudi W. Pape. Wörterbuch d. Griechischen Eigennamen, 1911, ga nima.

mного bolj poznano ime s korenem Tertull- bodisi da nastane iz tega Tertullinus ali pa Tertullianus. Razmeroma precej je to ime razširjeno v Dalmaciji, posebno v bližini Splita. Nekateri tamkajšnji napisi so verjetno celo iz časa, ko so stali šempetrski spomeniki. V napisu CIL. III. 2296 iz Splita:

*D . M
Q. Cassio . CO
LONO . DEF . A
XIII. Q. CASSIVS
TERTVLLINVS
ET. LVCIA . SEVE
RINA . FILIO
IN . F*

je omenjen sin Tertullinus, star 14 let, ko je umrl, zraven je ohranjeno isto ime njegovega očeta in matere Severine. Mogoče je živela Severina v prvi polovici tretjega stoletja, kakor Severina, ki jo omenja nagrobnik iz Šempetra.¹⁶ Ime Tertullinos je na napisu iz Splita CIL. III. št. 2271, kakor tudi na napisu CIL. III. 2550 iz Salone CIL. III. 2140. Drugi dve izpeljanki iz korena Tertull-, tj. Tertullianus, imajo tudi v Dalmaciji. Iz Salone je napis CIL. III. 2551, ki se glasi:

*D . M
TERTVLLIANO . VIX . AN . V
AVREL . TERTVLLIANVS
NEPOTI . POSVIT*

Verjetno je spomenik še iz časa M. Avrela. Iz istega časa je mogoče tudi napis CIL. III. 6372 iz Stobreča, ki ga je postavil libertinec Tertullianus svoji ženi Veneriji, stari 51 let, ko je umrla. Ime s korenem Tertull- je poznano po vsem rimskem imperiju. Naj omenim samo nekatere, npr. iz slavnega Canusija je na bakreni plošči ime TERTVLLINVS iz leta 223 po n. š. (CIL. IX. 358, 12). Isto ime je tudi datirano z imeni konzulov CLEMENTE ET TERTVLLIO CONSULIBUS za leto 195 (CIL. IX. 2795). V pokrajinah južne Italije je to ime neštokrat omenjeno (CIL. X. 3115, 3729, 4192, 8059, 400, 3129 itd.). Za nas so zanimivejša taka imena iz Galije Narbonensis (CIL. XII). Iz drugega stoletja je grobni napis, najden v Nemausu (CIL. XII. 3, 425):

*DM
ARSINOES
PROBAE . ET
FIDELIS
MVLIERIS
Q . CORNELIVS
TERTVLLINVS*

Tertullinus je v tej pokrajini omenjen še večkrat (CIL. XII. 3560, 5856). V tej pokrajini je poznano tudi ime Tertullius (CIL. XII. 4. 155) in celo Tertullus (CIL. XII. 2. 884, 1541, 5690, 88 in 5998).

¹⁶ Opomba 9.

Pepel Eusile in Tertulijana, ki ju omenjata napisa na preprosti grobni skrinji iz peščenca (inv. št. 422), je gotovo pripadal članom služinčadi, mogoče rodbine Priscijanov ali njih sorodnikov. Da sta bila sužnja, nam dokazuje skromna grobna skrinja iz cenenega peščenca. Verjetno v njej ni bilo mnogo predmetov, a še manj dragocenih. Tudi siromašni sorodniki Priscijanov so imeli sicer skromne grobne spomenike, a vendar marmorne.¹⁷ Eusila je bila sužnja grškega rodu, vtem ko za Tertulijana tega ne moremo trditi. Verjetno je bila njihova grobna skrinja za pepel postavljena okrog leta 200 po n. š.

Skrinja Eusile in Tertulijana je bila zadnje počivališče njihovega pepela in je stala na šempeterskem rimskem civilnem pokopališču verjetno na neki peščenjakovi plošči, a bila je pokrita s pokrovom z akroteriji iz istega materiala. Bila je samostojen grob in nikakor inventar večje marmorne grobnice.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Inschrift aus Šempeter in der Savinjska dolina

Die Bedeutung des römischen Zivildfriedhofes in Šempeter in der Savinjska dolina liegt darin, dass man aus den ausgegrabenen Stücken einige ganze Marmorbauten restaurieren konnte. Besonders wichtig ist die Tatsache, dass man einen neuen Typus der Grabaedicula aufstellte, wo auf einer Aschenkiste noch ein Baldachin mit Reliefs oder Statuen der Verstorbenen stand. Es gab auch eine marmorne Aschenkiste ohne Baldachin und mehrere kleinere aus Sandstein. Die frühere Meinung, dass die kleine Sandsteinaschenkiste (Inv. Nr. 422) vielleicht in einer grösseren der Marmoraschenkisten als Aschenbehälter mit verschiedenen Beigaben gestanden wäre, haben wir während der Rekonstruktionsarbeiten verworfen, besonders da auf der Vorderseite die Namen der Verstorbenen EVSILLA (im Rahmen) und TERTULIAN sehr schwach eingemeisselt waren (Abb. 1—5). Der Name EVSILLA ist bis jetzt unbekannt, während der Name TERTULIAN in verschiedenen Variationen vorkommt. Beide waren Sklaven, was man aus der einfachen Sandsteinaschenkiste könnte man um das Jahr 200 u. Z. datieren, vielleicht noch später, da die Inschrift doch noch besser erhalten ist als auf anderen Sandsteinaschenkisten.

¹⁷ Tak je npr. spomenik Statutija Sekundijana. Opomba 1, str. 52 sl.

DOLGA POT EUHODIJE

V. KOLSEK

Mestni muzej, Celje

Med preteklo svetovno vojno je prišla v celjski lapidarij zgornja polovica nagrobnika (a) s portretom, za katerega se je dalo sedaj — na osnovi stilnih elementov in frakture — ugotoviti, da sestavlja enoto s spodnjim delom (b), poznanim že iz pričetkov minulega stoletja. Tako ima *Celeia* nov, cel in zanimiv dokument.

Nagrobnik je iz pohorskega marmorja, v = 167, š = 62, db = 12, v. č. = 5 cm. Napisno polje obrobljata tordirana stebra s korintskim kapitelom, ki rasteta iz ornamenta suličastih listov in nosita z bršljanovo vitico okrašeno preklado. V polkrožni niši je ženski portret z jagodno ogrlico. Lasje so po sredi razdeljeni, nazaj počesani in na temenu speti v svitek. Levo in desno od niše je palmovo drevo, v zaklinkih sta navzdol plavajoča delfina. Pod napisnim poljem je hipokamp. Ohranjen je tudi zatič nagrobnika — zgornja polovica (a), najdena leta 1942 ob kanalizacijskih delih na Mariborski cesti pred vojašnico, nedvomno *in situ*, nekako sredi severne celejanske nekropole, nato prepeljana v lapidarij; spodnja polovica (b), zabeležena leta 1851, vzidana v cerkvi sv. Duha, kamor naj bi bila prišla od hiše št. 2 na današnjem Trgu V. kongresa; po prvi svetovni vojni prepeljana v lapidarij, kjer sta kosa sedaj sestavljena.

*D(is) m(anibus) | Euhodiae | Fructi | uxor(i) an(norum) xl | ⁵ dom(o)
Epheso | Insequens | ser(vus) fec(it).*

(a) B. Saria, JOeAI 55, 1946 Bbl. 49. B. Perc, AV 2, 1951, 2 s fot. (b) Dorfmann, Wiener Jahrbücher der Literatur, Anzeigebblatt 55, 1851, 24. A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steyermark 1, 1844, 367. J. Seidl, Wiener Jahrbücher der Literatur, Anzeigebblatt 108, 1844, 75. I. Orožen, Celjska kronika, 1854 n. 42. J. Knabl, Codex ducatus Styriae epigraphicus Romanae vetustatis (rk. v Gradcu) 1862 n. 254. G. Schön, Die römischen Inschriften in Cilli, Programm des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli 1894. A. Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909, 16. J. Orožen, Zgodovina Celja I 1927, 94 št. 64. V. Hoffiller, B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien, Zagreb 1938, 60. CIL III 5251.

Po 4. vrstici poteka fraktura, ki je na ločenih fragmentih onemogočala točno čitanje, zato *c an xl* Schön, Orožen, *io an xl* Hoffiller-Saria.

Napis spada v sredino 2. stoletja,¹ bolj verjetno pred vojne z Germani kot za nje. To izpričuje predvsem pričeska, oblikovana po vzoru Faustine Starejše, kakršno sočasno nosi v bližnjem Šempetru tudi *Kalendina* iz rodbine Ennijev.²

Euhodia je bila rojena torej v začetku Hadrijanove vlade v slovitom maloazijskem mestu Efezu.

Ephesos, grško-orientalska pristaniška postojanka na zahodnem vzhodju pogorja *Messogis* ob globokem zalivu Ikarskega morja, kamor se stekajo orientalske in maloazijske ceste — po njih bogastva — je bil v stiku z vsem tedanjim svetom.³ Drugo stoletje je doba njegovega razcveta, *ἡ πρώτη καὶ μεγίστη μητρόπολις τῆς Ἀσίας* postaja vodilna univerza druge sofistike, čedalje močnejša starokrščanska postojanka, ki jo je imel že apostol Pavel za bazo, ki ji je *Ignatius* pisal za Trajana, omenjajo jo Polikarpovo pismo Filipljanom, martiriji Karpa in Papyla za Marka Avrelija.⁴ Mesto je sedež cesarskega namestnika in večno slovito zaradi številnih arhitektonskih mojstrov.

To je svet, v katerem je bila suženjski družini rojena *Euhodia*; suženjski družini, katere gospodarji so bili prejkone trgovci. Njen nagrobnik sam in dejstvo, da ji ga je postavil mož-suženj, kaže na humano vzdušje, ki je v njem prejkone rasla — bolj humano, kot ga izžarevajo sočasni analogni spomeniki, oblikovani pod močnejšim vplivom Rima in rimskega prava, ki zakonitosti zveze med sužnjema ne priznava. Ta humani odnos med ljudmi nižjega socialnega porekla je močan v grških sferah imperija, posebej umljiv prav v Efezu.

Kako je dekle prišlo v Celejo? Kot sužnja v trgovski hiši lahko da v neki zvezi s posli. Močna imigracija orientancev, posebej Sircev in tudi Maloazijcev je v 2. in 3. stoletju opazna ne le v Celeji,⁵ ampak po vseh zahodnih provincah. Povečini je povezana s trgovino ali z religioznimi strujami in s propagiranjem orientalskih kultov. Tako je več kot verjetno, da so se orientalske trgovske kolonije, trgovske ekspozičure velikih obrtnih hiš in krošnjarjev, pod vplivom ugodnih faktorjev — kot so premiki vojnih edinic in pronicanje kultov — že v teku 1. stoletja močno zasidrili posebno v Celeji, večji municipalni postojanki ob važni cesti v južnem Noriku, kar je bilo ugodneje za priseljence kot kolonije ali vojaške točke. V tem ambientu — torej v manjši orientalski koloniji v municipalno urejeni keltski Celeji — je po preselitvi živela *Euhodia*.

Njeno ime — v moški ali ženski obliki — je na Balkanu dokaj razširjeno, pretežno v Salonah,⁶ nekaj v Daciji,⁷ znano tudi v Retiji,⁸ Virunu⁹ in v moški obliki verjetno tudi v Celeji.¹⁰

¹ Cf. tudi B. Saria, o. c.

² J. Klemenc, Portreti treh članov iz rodbine Ennijev v Šempetru v Savinjski dolini, ZUZ, NV 5—6, 1959, 69 ss.

³ Cf. Forschungen in Ephesos, Wien. P. Romanelli, Diz. ep., s. v. ter Enc. Ital., s. v. Büchner, RE V, 2775 ss.

⁴ Eus. h. e. 4, 15, 46/8.

⁵ Npr. AIJ 54, 57.

⁶ CIL III, 2514, 2550, 2415, 2455, 2620, 9256, 9384.

⁷ CIL III, 1388, 7862.

⁸ CIL III, 11901.

⁹ CIL III, 11580.

¹⁰ CIL III, 15524.

Sl. 1. Sestavljeni nagrobnik Euhodie

Abb. 1. Zusammengesetzter Grabstein Euhodias

Moževo ime je dokumentirano v Virunu,¹¹ Solvi in območju,¹² pa tudi v Celeji.¹³ Mogoče gre za ime, priljubljeno in razširjeno posebej med domačini Kelti.

Tudi mož je bil suženj. Pravno njun zakon ni bil priznan, moralno je obstajal, docela odvisen od volje gospodarja oziroma obeh gospodarjev.¹⁴ Ker sta partnerja živela v hišah grško-orientalskega življa, je verjetno, da sta bila deležna več svobode, kot jo dopušča rimsko pravo. Tudi municipalno urejeno mesto podpira to misel. *Municipium* je bil sestavljen v velikem, če ne pretežnem delu, iz peregrinega sloja provincialnih prebivalcev, ki dejansko niso bili od suženjskega dosti različni. Komunalni čut je bil pri njih večji kot pri meščanih v kolonijah, socialne razlike niso bile tako zaostrene, zakonske zveze na dnevnem redu, tretirane morda po lokalno obstoječem pravu.

Čeprav so v Celeji živele tudi plemiške rodbine, kot je bila v tistem obdobju familija Varijev,¹⁵ so te bile tako redke in je v njih — po sili razmer — keltski duh nižjih slojev tako prevladoval, da so odnosi nujno bili familiarni, tem bolj skupni, čim bolj sta jih ista skrb in nevarnost družili. Taka nevarnost so za Antonina Pija postajala mrzlično pripravljajoča se germanska plemena, katerih krvav prodor od Donave do Verone *Euhodia* ni več doživela. Vetrovi so tedaj že napeli jadra njene črne ladje in jo gnali čez morja v večnost, kjer so ji bili spremljevalci v conih le delfini in otožnost preživelih.

ZUSAMMENFASSUNG

Der lange Weg Euhodias

Im Jahre 1942 ist dem Lapidarium in Celje der obere Teil eines Grabsteines (a) zugesandt worden, der bei Kanalisationsarbeiten in der Mariborska cesta ausgegraben worden war. Er lag *in situ*, inmitten der nördlichen Nekropolis von Celeia. Der untere Teil des Grabsteines (b) ist schon seit dem Jahre 1851 bekannt und aufgezeichnet, als er in die Ostseite der Kirchhofmauer der Heiligengeistkirche in Celje eingemauert wurde. Ins Lapidarium wurde er nach dem Ersten Weltkrieg überführt. Beide Teile bilden ein Ganzes, was man jetzt auf Grund von Stilelementen und der Fraktur feststellen konnte. In der halbkreisförmigen Nische ist das Porträt der Verstorbenen. Interessant ist die Haartracht: das Haar ist in der Mitte gescheitelt, zurückgekämmt und im Scheitel zu einer Krone zusammengefasst. Die Inschrift ist von zwei tordierten Säulen umgeben. Der Bruch verläuft durch die vierte Zeile, deshalb die falsche entzifferung der Zeile bei Schön, Orožen *c an xl* und Hoffiller-Saria *io an xl*. Das Grabmal gehört in die Mitte des 2. Jahrhunderts. Zugunsten dieser Datierung spricht die Haartracht nach dem Vorbild der Faustina d. Ä. Im Laufe des 2. und 3. Jahrhunderts ist in allen westlichen Provinzen und so auch in Celeia eine starke Immigration von Orientalen bemerkbar. Euhodia kam als Sklavin einer der zugesiedelten Familien nach Celeia, wo ihr nach ihrem Tode von ihrem Mann — auch einem Sklaven — dieses Grabdenkmal errichtet worden ist.

¹¹ CIL III, 4784, 4848, 4860.

¹² CIL III, 5388, 5427.

¹³ CIL III, 5255 *Insequens Celeian(orum)*.

¹⁴ M. Kaser, Das römische Privatrecht I, 1955, 245 s.

¹⁵ CIL III, 5211—5215.